
Colofon

TMA 70, 2024
35ste jaargang
Prijs los nummer: €12,-

Het Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie is een onafhankelijk tijdschrift dat aandacht besteedt aan actueel archeologisch onderzoek in de mediterrane wereld, in het bijzonder verricht vanuit Nederland en België en door Nederlandstalige onderzoekers in het buitenland. TMA is een Diamond Open Access tijdschrift en werkt met single blind peer review. Bijdragen worden gepubliceerd onder de CC-licentie CC BY-NC-SA 4.0, tenzij anders aangegeven.

TMA verschijnt twee keer per jaar. Abonneren kan schriftelijk of via onze website. Een abonnement kost €20,-. Studenten betalen €15,- (onder vermelding van studentnummer). Het abonnement loopt van 1 januari tot en met 31 december en wordt automatisch verlengd, tenzij een maand van tevoren schriftelijk is opgezegd.

Contact:
Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie
Poststraat 6
9712 ER Groningen

tijdschrift@mediterrane-archeologie.nl

Bankgegevens:
Stichting ter Ondersteuning Oudheidkundig
Onderzoek
IBAN: NL14INGB0005859344
BIC: INGBNL2A

KvK: 41014777

TMA online:
- Website: tijdschrift.mediterrane-archeologie.nl
- Open access digitale versie:
<https://ugp.rug.nl/tma>

Redactie:
Jens Brinkers, Tom Britton, Remco Bronkhorst, Esmée Corporaal, Danise van Hal, Nynke Hoen, Youri ter Horst, Rian Lenting (hoofdredacteur), Iris Loois, Sandra de Regt, Maarten Schmaal, Caroline van Toor, Robin van Vliet, Marcello de Vos (hoofdredacteur).

Adviesraad:
Prof. dr. P.A.J. Attema (RUG)
Prof. dr. A.N. Brysbaert (NIA)
Prof. dr. G.J.M.L. Burgers (VU)
Prof. dr. R.F. Docter (UGent)
Prof. dr. J. Poblome (KULeuven)
Prof. dr. T.D. Stek (KNIR)
Prof. dr. A. Van Oyen (RU)
Prof. dr. M.J. Versluys (UL)
Dr. G.J.M. van Wijngaarden (UvA)

Ontwerp omslag: Lonneke Luijendijk
Opmaak binnenwerk: Hannie Steegstra

TMA komt tot stand in samenwerking met Barkhuis Publishing, Eelde

ISSN 0922-3312
81999/S000

Inhoudsopgave

Artikelen

Pseudoarcheologie in het Post-Truth tijdperk

De zoektocht naar Homerisch Ithaca

Gert Jan van Wijngaarden

1

Echt of fantasie?

Etruskische tombereconstructies in de 19de eeuw

Eline Verburg

7

Illegaal erfgoed in het Allard Pierson

Archeologische collectie onder de loep in het kader van grootschalig herkomstonderzoek

René van Beek & Rogier Kalkers

14

Recensies

SEAN M. RAFFERTY: *Misanthropology. Science, pseudoscience, and the study of humanity*

Yannick de Raaff

21

LUIGI ANDREA BERTO: *Old Stories and Contemporary Issues in Films about Antiquity and the Middle Ages.*

Idealistic Thinking, Sex, Lies, and Video Political Agendas

Frits Naerebout

24

EMMA HUIG, INGER N.I. KUIN & MIRTE LIEBREGTS (red.): *De huid van Cleopatra. Etniciteit en diversiteit in oudheidstudies*

Roelie Kuijpers

27

CHARLOTTE R. POTTS (red.): *Architecture in Ancient Central Italy. Connections in Etruscan and Early Roman Building*

Remco Bronkhorst

31

DOMINIKA GRZESIŁ: *Honorific Culture at Delphi in the Hellenistic and Roman periods*

Sjoukje Kamphorst

34

→

Introducties op lopend onderzoek

Telling abnormalities: deformations on cattle and wild animal bones as indices of political economies in Hittite Anatolia <i>Audrey Crabbé</i>	37
Een nieuwe wereld op de muur: de Tweede Pompejaanse Stijl in een globaliserend perspectief <i>Nicky Schreuder</i>	38
The impact of Roman imperialism in western Iberia: settlement dynamics in central-northern Lusitania from the second century BC to the first century AD. A landscape archaeology approach <i>Daniel Sardinha</i>	39
The impact of Rome in central-western Iberia (second century BC - first century AD): a landscape archaeology perspective <i>Fernando Menéndez-Marsh</i>	40

Redactioneel

Verhalen over en reconstructies van het verleden zijn van alle tijden. De vraag is wanneer deze recht doen aan het verleden. Soms is er duidelijk sprake van pseudowetenschap of misbruik van archeologische en historische gegevens. Niet alleen kunnen verhalen op basis van levendige verbeelding verzonden zijn, soms worden gegevens zelfs bewust vervalst, verdraaid of weggelaten. Tegelijkertijd is het verschil tussen wetenschap en pseudowetenschap in veel gevallen een grijs gebied, waarin het niet altijd duidelijk is wat fictie is en waar verschillende narratieven naast elkaar kunnen bestaan. Hoe moeten we hier binnen de wetenschap mee omgaan?

Deze 70ste editie van TMA is gewijd aan deze vraag, met als thema 'Fraude en fictie in de archeologie'. In het nummer bespreken verschillende auteurs hoe er in de loop van de tijd met archeologische en historische gegevens en objecten in de mediterrane archeologie is omgegaan.

Allereerst bespreekt *Gert Jan van Wijngaarden* in zijn bijdrage de relatie tussen de professionele archeologie en vormen van serieus onderzoek die als pseudoarcheologie opgevat kunnen worden. Hij neemt ons mee in de zoektocht naar Homerisch Ithaca. Hoewel voorstellen voor de ligging van dit eiland door pseudoarcheologen onder het grotere publiek veel aandacht krijgen, ontbreekt academische interesse. Van Wijngaarden stelt dat dit het vertrouwen in de professionele archeologie schaadt. Hij pleit voor een andere houding binnen de professionele archeologie, die zich richt op het uitleggen en verduidelijken van de achtergronden van onze kennis.

Eline Verburg laat ons zien dat de grens van wetenschap al ver voor de huidige tijd van sociale media onduidelijk kon zijn. Zij bespreekt 19de-eeuwse tentoonstellingen van Etruskische tombereconstructies in Noordwest-Europa. Deze boden de bezoekers voornamelijk een indrukwekkende beleving van een Etruskische tombe en

leidden tot grote publieke belangstelling, maar bevatten vaak niet-authentieke elementen. In sommige gevallen ging men hier erg ver in en was de lijn tussen feit en fictie erg dun. We kunnen ons afvragen hoe ver men mag gaan in het creëren van een belevenis van het verleden voor het bredere publiek.

De huidige ethische kaders waarbinnen musea en tentoonstellingen fungeren, zoals besproken in de bijdrage van *René van Beek* en *Rogier Kalkers*, zijn anders dan die beschreven door Verburg. Van Beek en Kalkers behandelen de totstandkoming van de collectie van het Allard Pierson en in het bijzonder de aanwezigheid van illegaal erfgoed. In het onderzoek naar de herkomst van objecten, gestart in 2023, wordt een proactief beleid gevoerd. Enkele voorbeelden van de inwilliging van restitutieverzoeken van problematische archeologische objecten uit Italië, die zonder directe juridische basis om ethische redenen zijn teruggegeven aan het bronland, laten zien hoe het Allard Pierson omgaat met fraude en illegale handel in oudheden in het verleden en heden.

We willen *Gert Jan van Wijngaarden* bedanken voor de inspiratie voor het thema 'fraude en fictie in de archeologie'. Na de artikelen over dit onderwerp volgen de recensies. Drie hiervan, van de hand van *Yannick de Raaff*, *Frits Naerebout* en *Roelie Kuijpers*, vallen binnen het thema. Daarnaast bespreken *Remco Bronkhorst* en *Sjoukje Kamphorst* recente publicaties over respectievelijk architectuuronderzoek in proto-historisch Centraal-Italië en ere-inscripties uit postklassiek Delphi. Tot slot vindt u diverse introducties op nieuw onderzoek van *Audrey Crabbé*, *Nicky Schreuder*, *Daniel Sardinha* en *Fernando Menéndez-Marsh*.

Namens de redactie wensen wij u veel leesplezier,

Rian Lenting en Marcello de Vos

Illegaal erfgoed in het Allard Pierson

Archeologische collectie onder de loep in het kader van grootschalig herkomstonderzoek

René van Beek & Rogier Kalkers

Illicit heritage at Allard Pierson. A closer look at the archaeological collection in the context of extensive provenance research

Abstract. Despite increasingly stringent legal and ethical frameworks, the illicit trade in antiquities still flourishes. This concerns objects that have been illegally excavated, stolen or unlawfully exported from their country of modern discovery. The archaeological collections of the University of Amsterdam at the Allard Pierson include objects with a problematic or untraceable provenance. How did these objects end up in the collection and how will the Allard Pierson deal with this legacy? In this article we will take a closer look at the museum's collection history, its changing policy with regard to the acquisition of antiquities, and the extensive provenance research project that it started in 2023. Several objects from the collection with problematic provenance histories will be presented to illustrate these issues.

Ondanks de sinds de jaren 70 opgetuigde juridische en ethische kaders floreert de illegale handel in antiquiteiten nog altijd.¹ Het gaat dan om voorwerpen die illegaal zijn opgegraven, zijn gestolen of onrechtmatig zijn uitgevoerd uit het bronland. Ook in de archeologische collecties van het Allard Pierson bevinden zich voorwerpen waarvan de herkomst incompleet of onbekend is of die op een incorrecte manier zijn verhandeld. Hoe is dat gekomen en wat gaat het Allard Pierson daaraan doen? In dit artikel wordt ingegaan op de manier waarop de collectie tot stand is gekomen, wat de juridische en ethische kaders zijn waarbinnen het museum opereert en waarom sommige voorwerpen zeer problematisch zijn, nader onderzoek behoeven en in sommige gevallen gerestitueerd worden.

Geschiedenis van de collectie

Het Allard Pierson, dat deel uitmaakt van de Universiteit van Amsterdam, verzamelt, beheert, ontsluit, onderzoekt en presenteert cultureel erfgoed van de Oudheid tot nu. De geschiedenis van de archeologische collecties in het museum gaat terug tot 1934 toen het Allard Pierson Museum werd opgericht met ongeveer 5.000 voorwerpen uit de particuliere collectie van de Haagse verzamelaar en bankier Constant Willem Lunsingh Scheurleer (1881-1941). Bij de overdracht van de collectie aan

Amsterdam kwamen ook Egyptische oudheden mee van professor F.W. von Bissing (1873-1956) die eveneens in het 'Museum Scheurleer' waren opgenomen. Met de opname van deze belangrijke collecties in het Allard Pierson Museum gaat de geschiedenis van de archeologische collectie terug tot het eind van de 19de, begin 20ste eeuw.

Sinds de oprichting in 1934 is het aantal archeologische voorwerpen in de collectie bijna verviervoudigd. Kenmerkend voor de uitbreiding is dat de verzameling, vooral na de verhuizing naar het huidige pand in 1976, werd verrijkt met veel donaties van particulieren. Soms werden hele collecties aan het museum geschonken of nagelaten. Het museum wordt daarom vaak gekarakteriseerd als een 'verzameling van verzamelingen'. De betrokkenheid en het connaisseurschap van veel verzamelaars bij het Allard Pierson Museum heeft niet alleen voor een kwantitatieve uitbreiding gezorgd maar zeker ook voor een toename van kwaliteit van de collectie. In de geschiedenis van het museum zien we ook veel aankopen uit de kunsthandel, vaak met financiering van fondsen of particulieren, waarbij de Vereniging van Vrienden van het Allard Pierson Museum een grote rol speelde.

Bij de verwerving van die voorwerpen was slechts af en toe aandacht voor de archeologische herkomst. De conservatoren en directeur die op zoek gingen naar aanwinsten voor de collectie lieten zich vaak leiden door

eigen wetenschappelijke interesses en lacunes in de collectie die werden opgevuld dankzij een aantrekkelijk aanbod bij veilingen en kunstbeurzen. Dat daarbij de archeologische context een minder belangrijke rol speelde, is lange tijd niet als problematisch ervaren.

Het is gebruikelijk dat een handelaar in archeologica gebruikmaakt van de database van het Art Loss Register, een internationale database waarin gestolen voorwerpen worden geregistreerd. Het kan uiteraard geen kwaad om deze check uit te voeren, maar het zegt niet iets over eventuele illegale opgraving door *tombaroli* (grafrovers) van een voorwerp dat dan vervolgens wordt verhandeld en zonder exportvergunning wordt uitgevoerd. Immers: moeder aarde doet geen aangifte!

Helaas kwam het ook voor dat een handelaar bewust een onjuiste herkomst van een aanwinst opgaf, zodat een museum misleid werd – of zich in sommige gevallen wellicht gewillig liet misleiden – om ongewenst een aankoop te doen die eigenlijk niet paste binnen de juridische en ethische kaders. Slechts in weinig gevallen beschikte een handelaar over een exportvergunning van het voorwerp uit het zogenaamde bronland. Publicaties en onthullingen over malafide kunsthandelaren, zoals het boek *The Medici Conspiracy* van Peter Watson en Cecilia Todeschini uit 2006,² deden de staf van het museum inzien dat er grote juridische en ethische problemen waren binnen het gebruikelijke verwervingsproces.

Ook verzamelaars die hun collectie, of delen daarvan, aan het museum schonken, toonden weinig interesse in, of waren zich niet bewust van het ontbreken van, de archeologische herkomst van objecten. Dit heeft ervoor gezorgd dat de zogenaamde biografie van vele archeologische objecten in het Allard Pierson verre van compleet of zelfs onbekend is. In een ideale situatie hebben archeologische voorwerpen een culturele waarde die zij deels ontleen aan de herkomstgeschiedenis die teruggaat tot hun vindplaats en daarmee gebruikscontext. Het verlies van deze context betekent automatisch ook een groot verlies aan kennis. Als de relatie met de archeologische context ontbreekt, beperkt de informatie over de voorwerpen in de vitrines die aan het publiek wordt gegeven zich dan ook vaak tot dateringen, stilistische verhandelingen en iconografische en mythologische verhalen. Het is wel goed te beseffen dat juist deze onderwerpen van belang werden geacht binnen het gangbare narratief van veel westerse archeologische musea, waardoor gebrekkige herkomstinformatie lang niet als problematisch ervaren werd. Het onderzoek naar de herkomst van de voorwerpen en de totstandkoming van de collectie dwingt ons om kritisch te kijken naar het soort verhalen dat we kunnen vertellen en opent hiermee interessante nieuwe perspectieven.

Juridische en ethische kaders

Internationale wetgeving op het gebied van bescherming van cultureel erfgoed kent zeer grote verschillen

in toepassing per land. Om het probleem van illegale opgravingen en handel in oudheden tegen te gaan en internationaal op de agenda te zetten, is in 1970 in Parijs de UNESCO-conventie inzake illegale handel in culturele goederen opgesteld.³ Dit verdrag, in werking getreden in 1972 en inmiddels ondertekend door 143 landen, heeft als doel om het eigenaarschap van cultureel erfgoed te beschermen en de illegale handel aan banden te leggen. Een belangrijke consequentie van de UNESCO-conventie is dat ieder cultureel object dat van eigenaar verandert een volledig traceerbare herkomst moet hebben die in ieder geval teruggaat tot 1972. De datum waarop de UNESCO-conventie in de verschillende landen is geratificeerd loopt echter zeer sterk uiteen. Belangrijke herkomstlanden voor archeologische voorwerpen, zoals Egypte, Italië, Griekenland en Turkije, hebben de uitgangspunten van het verdrag reeds in de jaren 70 of begin jaren 80 in de nationale wetgeving geïncorporeerd. Nederland daarentegen heeft dat pas in 2009 gedaan. Daarnaast heeft Nederland ook de in 1995 opgestelde UNIDROIT-conventie inzake gestolen of illegaal uitgevoerde cultuurobjecten⁴ ondertekend, maar niet in wetgeving vastgelegd. In dit verdrag zijn de procedures en voorwaarden voor restitutie uit UNESCO 1970 verder aangescherpt en wordt de bewijslast bij de bezitter van het culturele erfgoed gelegd. Dit botst met de Nederlandse eigendomswet, die de bezitter van roerende goederen die 'te goeder trouw' zijn verkregen in bescherming neemt, bijvoorbeeld wanneer ze zijn gekocht bij een respectabele kunsthandel met een goede reputatie en er op het moment van aankoop redelijkerwijs geen vermoedens konden bestaan van illegale praktijken.

Het gevolg van deze situatie is dat het Allard Pierson vanuit juridisch oogpunt tot 2009 strikt genomen niet wettelijk verplicht was om de herkomst van nieuwe acquisities kritisch tegen het licht te houden. Ook retrospectief is de kans klein dat een Nederlandse rechter het museum zal dwingen om verkregen objecten te restitueren aan een bronland. Deze houding is voor het Allard Pierson echter ethisch niet langer houdbaar en druist bovendien in tegen de ethische code van de International Council of Museums (ICOM),⁵ die door het Allard Pierson en de Nederlandse Museumvereniging onderschreven wordt.

Het acquisitiebeleid van het museum is dan ook grondig herzien. Er worden geen objecten meer verworven die geen volledig gedocumenteerde legale herkomst hebben die teruggaat tot ten minste 1970, noch wanneer er voor de periode daarvoor een vermoeden bestaat van illegale praktijken. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen actieve verwervingen (aankopen) en passieve (schenkingen en legaten). Bij toekomstige acquisities wordt bovendien vooraf advies ingewonnen bij experts en overheidsorganen in vermoedelijke bronlanden en (forensisch) archeologen met kennis van illegale handel in de specifieke objectcategorie.

Waarom herkomstonderzoek?

Naast het voorkomen van problematische acquisities in de toekomst is het Allard Pierson begin 2023 gestart met een grootschalig onderzoek naar de herkomst van alle objecten in de reeds bestaande archeologische collectie. De noodzaak hiervoor werd eens te meer duidelijk door enkele artikelen die tussen 2009 en 2021 in NRC Handelsblad verschenen en het grote publiek duidelijk maakten dat de herkomst van sommige archeologische objecten in het Allard Pierson problematisch bleek te zijn.⁶ Ook internationaal werd het museum met enige regelmaat onder de loep genomen, met name vanuit Italië, waar het *Comando carabinieri per la tutela del patrimonio culturale* (de afdeling kunstcriminaliteit van de militaire politie) zeer actief onderzoek doet naar archeologische objecten in buitenlandse collecties. Dat heeft geleid tot een aantal restitutieclaims op objecten in het Allard Pierson, waarvoor er aanwijzingen zijn dat ze uit illegale opgravingen afkomstig zijn en vervolgens illegaal verhandeld zijn zonder dat Italië daarvoor een exportvergunning heeft afgegeven. Zoals hierboven uiteen is gezet, maken de sterk uiteenlopende nationale juridische kaders de afhandeling van dit soort claims bepaald niet gemakkelijk. Daarom wil het Allard Pierson in het vervolg juridische procedures vermijden en de restitutieverzoeken op ethische gronden in overweging nemen. Hierbij laat het zich adviseren en controleren door een onafhankelijke, externe commissie. Daarnaast wordt de overstap gemaakt van een reactieve houding naar een proactief beleid. Het museum verplicht zichzelf om de herkomstgeschiedenis van de objecten in de archeologische collectie zo volledig mogelijk te documenteren en digitaal te ontsluiten.

Herkomstonderzoek van archeologische collecties is van essentieel belang voor het waarborgen van ethisch en verantwoord collectiebeheer en het bevorderen van kennis en begrip van het verleden. Herkomstonderzoek geeft meer inzicht in de geschiedenis van eigenaren van een voorwerp nadat het uit zijn oorspronkelijke context is gehaald. Het stelt instellingen zoals het Allard Pierson in staat om te achterhalen of objecten mogelijk zijn verkregen door illegale opgravingen, plundering of handel in gestolen cultureel erfgoed. De zo verkregen informatie wordt in openbaarheid gedeeld met overheidsorganen in herkomstlanden, externe onderzoekers en het bredere publiek. Het onderzoek richt zich dus op het documenteren en delen van de herkomstgeschiedenis van objecten, in nauwe samenwerking met de bronlanden van de collectie. Dit proces kan vervolgens verschillende consequenties krijgen, waaronder (maar zeker niet uitsluitend) restitutie in de vorm van eigendomsoverdracht en repatriëring van objecten. Transparantie is hierbij van groot belang, om ook de onderliggende processen en netwerken van de illegale kunsthandel bloot te leggen.

Voor de komende vier jaar heeft het Allard Pierson zich ten doel gesteld om in eerste instantie de bijna

10.000 objecten die sinds 1970 zijn verworven nader te onderzoeken. Dat jaartal is gekozen om op korte termijn te voldoen aan de uitgangspunten van de eerdergenoemde UNESCO 1970-conventie. In een volgende fase van het project zal ook de rest van de collectie op vergelijkbare wijze worden onderzocht en ontsloten. Voor alle objecten wordt op basis van archiefonderzoek een zo compleet mogelijke herkomstgeschiedenis gereconstrueerd. Dit begint met een grondig onderzoek in de interne archieven van het museum en de universiteit. Alle relevante informatie die daarin wordt aangetroffen, wordt gedocumenteerd in een nieuw in gebruik genomen collectiebeheersysteem. Op basis van dit systeem wordt ook een nieuwe online catalogus gecreëerd, zodat externe onderzoekers, internationale opsporingsdiensten en het brede publiek eenvoudig toegang krijgen tot de collectie en de herkomstgegevens. Hierbij is het van groot belang dat er voor alle objecten ook hoogwaardige foto's beschikbaar zijn, zodat het bijvoorbeeld mogelijk wordt om geautomatiseerd een match te vinden tussen objecten in de collectie van het Allard Pierson en beeldbanken van gestolen of illegaal opgegraven voorwerpen. Daarom worden tijdens de duur van het project de objecten in zowel de vaste opstelling als in de depots zorgvuldig vanuit alle hoeken gefotografeerd. Naast de digitale ontsluiting van de collectie en de museumarchieven wordt er aanvullend onderzoek gedaan naar de objecten zelf, naar netwerken van handelaren en vorige eigenaren en naar de collectiegeschiedenis van het museum.

Het Allard Pierson wil het lopende herkomstonderzoek ook gebruiken om een bredere maatschappelijke discussie op gang te brengen over de achterliggende problematiek van illegale handel in cultureel erfgoed. In de vaste opstelling in het museum zal daarom aandacht worden besteed aan de herkomstgeschiedenis van objecten in de collectie en het museumpubliek zal op de hoogte gehouden worden van de voortgang en uitkomsten van het onderzoek. Na een aantal jaren van onderzoek wil het Allard Pierson, samen met verschillende Nederlandse en internationale partners, een grote tentoonstelling organiseren rond het thema.

Om wat voor voorwerpen gaat het?

We opereren in Nederland uiteraard niet in isolatie als het gaat om de bescherming van archeologische voorwerpen; samenwerking op internationaal niveau is belangrijk om illegale handel in oudheden tegen te gaan. In 2014 heeft het Allard Pierson Museum naar aanleiding van de tentoonstelling 'Sicilië en de Zee' een aantal voorwerpen onderzocht die illegaal waren opgedoken bij de Eolische eilanden ten noorden van Sicilië (zie figuur 1). Het aardewerk uit de vierde eeuw voor Christus en een loden ankerstok zijn zonder vergunning geëxporteerd en in 1982 door het museum aangekocht van een Belgische sportvisduiker. Hoewel er geen claim vanuit Sicilië was, heeft het Allard Pierson deze voorwerpen in 2020

Figuur 1. Voormalig directeur van het Allard Pierson Wim Hupperetz (tweede van links) en vertegenwoordigers van de Siciliaanse autoriteiten in het Museo del Mare in Palermo bij de formele restitutie van de objecten in 2020 (foto Ludovico Gippetto, Soprintendenza del Mare, Sicilië).

Figuur 2. Terracotta mal voor een antefix met gorgonenkop, h. 19 cm × b. 24 cm, Campanië, ca. 550-525 voor Christus, inv. APM11879, op polaroid-foto uit het in beslag genomen archief van Giacomo Medici, ter beschikking gesteld door dr. Christos Tsirogiannis, die de match geïdentificeerd heeft.

Figuur 3. Terracotta mal voor antefix met vrouwenkop, h. 48 cm × b. 32 cm, Etrurië, ca. 500 voor Christus, inv. APM11880 (figuur Allard Pierson).

Figuur 4. Pyxis met deksel, polychroom beschilderd aardewerk, h. 49 cm × b. 27 cm, Centuripe, Sicilië, derde eeuw voor Christus, inv. APM13988 (figuur Allard Pierson).

teruggegeven aan de autoriteiten in Sicilië. Zij bevinden zich nu in de vaste opstelling in het Museo del Mare, te Palermo.⁷

Het Allard Pierson heeft recent ook te maken gehad met restitutieverzoeken van objecten waarvan werd vastgesteld dat ze Italië illegaal hebben verlaten, zoals een Etruskische mal voor een antefix met een gorgonenkop (zie figuur 2).⁸ Deze mal is in 1989 cadeau gedaan door kunsthandelaar Robin Symes, die later in opspraak raakte door malafide praktijken. Uit onderzoek van forensisch archeoloog Christos Tsirogiannis bleek dat de mal ook voorkwam in een in beslag genomen archief met polaroidfoto's van illegaal opgegraven vondsten.⁹ Symes doneerde gelijktijdig echter nog een tweede antefix-mal met een vrouwenkop aan het museum, waarschijnlijk met eenzelfde dubieuze herkomst (zie figuur 3). Op verzoek van het Allard Pierson heeft Italië onderzoek gedaan naar de status van deze tweede mal. In de Italiaanse dossiers komt deze mal niet voor en dus zal er geen formele restitutieclaim komen terwijl we met grote waarschijnlijkheid kunnen aannemen dat het Italië illegaal heeft verlaten. Het Allard Pierson heeft dan ook besloten om beide mallen over te dragen aan Italië. Hieruit blijkt eens te meer het belang van proactief onderzoek naar de herkomst van een voorwerp voordat het in de museumcollectie wordt opgenomen.

Een laatste voorbeeld betreft een hoge beschilderde aardewerken kom met deksel (*pyxis*) uit Centuripe op Sicilië, die in 1997 door het museum gekocht is van een Zwitserse handelaar op de kunstbeurs TEFAF in Maastricht en afkomstig zou zijn uit een oude Zwitserse collectie (zie figuur 4).¹⁰ In 2017 ontving het Allard Pierson echter een restitutieverzoek voor de vaas van de Siciliaanse autoriteiten. De *pyxis* bleek namelijk herkend te zijn op negatieven van een fotograaf uit Centuripe, die niet alleen voor de lokale *tombaroli* werkte, maar ook als bruiloftsfotograaf. Op dezelfde filmrol als de *pyxis* was een bruiloftsreportage geschoten in 1979. De claim dat het object uit een oude Zwitserse collectie zou komen, is daarmee zeer onwaarschijnlijk. Het Allard Pierson heeft dan ook besloten om deze *pyxis* op ethische gronden te restitueren aan Sicilië.¹¹ In afwachting van de eigendomsoverdracht is er door studenten van de Master Museumstudies aan de Universiteit van Amsterdam een minitontoonstelling 'From Centuripe with love' georganiseerd in het zogenaamde Verhalenkabinet in het Allard Pierson, waarin de vraag 'hoe neem je afscheid van een object wanneer het jarenlang in een museumcollectie aanwezig was en weer naar het land van herkomst wordt geretourneerd?' centraal staat.

Hoewel restitutieclaims vermoedelijk niet overeind zouden blijven in een Nederlandse rechtbank, heeft het Allard Pierson dus zowel in het geval van de twee antefix-mallen als de Centuripe *pyxis* op morele gronden ingestemd met de teruggave van de voorwerpen aan het bronland. In de toekomst zal het Allard Pierson op

deze voet doorgaan, waarbij samenwerking met musea en overheden in Nederland en in de diverse bronlanden steeds belangrijker zal worden. Het Allard Pierson hoopt op deze manier ook internationaal een voortrekkersrol te kunnen spelen in de strijd tegen de illegale handel in oudheden en de bescherming van archeologisch erfgoed.

Auteursomschrijvingen

René van Beek is conservator van de Klassieke Wereld bij het Allard Pierson, Universiteit van Amsterdam.

Rogier Kalkers is als hoofd herkomstonderzoek verbonden aan hetzelfde instituut, waar hij een onderzoeksproject leidt naar de herkomstgeschiedenis van de archeologische collecties.

Literatuur

- Brijder, H.A.G. 1998, "Veelkleurige bruidsgeschenken uit Centuripe", *Mededelingenblad Vereniging van Vrienden Allard Pierson Museum*, vol. 71, pp. 9-12.
- De Gelder, L. 2022, "Een *pyxis* uit Centuripe. Object retour", *Allard Pierson magazine*, vol. 126, pp. 6-8.
- De Gelder, L. 2023, "Herkomstonderzoek van start. De archeologische collecties onder de loep", *Allard Pierson magazine*, vol. 127, pp. 21-23.
- Lulof, P.S. 1993, "Twee matrijzen voor dakversiering uit Centraal-Italië", *Mededelingenblad Vereniging van Vrienden Allard Pierson Museum*, vol. 56, pp. 13-18.
- Lulof, P.S. 2007, *Architectural Terracottas in the Allard Pierson Museum*, Allard Pierson Museum, Amsterdam.
- Mackenzie, S., Brodie, N., Yates, D. & Tsirogiannis, C. 2020, *Trafficking culture. New directions in researching the global market in illicit antiquities*, Routledge, Londen.
- Toebosch, T. 2009, "Twijfel over de collectie van Allard Pierson. Herkomst verdacht", *NRC*, 3 april.
- Toebosch, T. 2021, "Verdachte achtergrond. Dubieuze objecten in museum Allard Pierson", *NRC*, 23 januari.
- Van Beek, R. 2022, "Van cadeau tot illegaal erfgoed", *Allard Pierson magazine*, vol. 125, pp. 20-22.
- Watson, P. & Todeschini C. 2006, *The Medici conspiracy. The illicit journey of looted antiquities. From Italy's tomb raiders to the world's greatest museum*, Public Affairs, New York.

Eindnoten

- 1 Voor een uitgebreide analyse van de omvang, structuur en impact van de illegale handel in oudheden, zie Mackenzie et al. 2020.
- 2 Watson & Todeschini 2006.
- 3 <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural/>.
- 4 <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/>.
- 5 <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/code-of-ethics/>.

6 Toebosch 2009; Toebosch 2023.

7 De Gelder 2023.

8 Van Beek 2022. Zie ook: Lulof 1993; Lulof 2007.

9 Cf. supra noot 2.

10 Brijder 1998.

11 De Gelder 2022.